

Соціальні навички, яким потрібно навчити кожну дитину

Дитина – частина соціуму. Навіть якщо дитина часто мовчазна, відрізняється дуже спокійним характером, вона все одно щоденно контактує з однолітками, є частиною колективу, комунікує з дорослими людьми. Які соціальні навички потрібно прививати дитині, аби вона не лише комфортно, але й безпечно почувалася в соціумі?

Стосунки з однолітками

1. Вміти самотійно залагоджувати конфлікти з однолітками.
2. Вміти радіти за успіхи інших.
3. Вміти співчувати.
4. Спокійно приймати критику на свою адресу.
5. Знати, що таке особистий простір іншої людини.
6. Навчитися просити вибачення.
7. Правильно реагувати на відповідь «НІ».
8. Не перебивати співрозмовника.
9. Не нахвалятися себе в присутності однолітків.
10. Не зловтішатися з чужих невдач.
11. Навчитися дружити.
12. Звертатися до інших по імені, з повагою, намагатися не вживати прізвиська.
13. Вміти не робити висновки про людину лише по її зовнішньому вигляду.
14. Розуміти, що всі люди – різні (знати про різницю національностей, віросповідання, мов тощо).
15. Вміти поступатися, йти на компроміси.
16. Не ігнорувати бажання інших.
17. Не вважати захоплення інших дурницями.
18. Уміти слухати та бути уважним до розповіді співрозмовника.

Соціальні навички в школі

19. Проявляти терпіння, вміти чекати (терпляче стояти в черзі, сидіти спокійно до дзвоника на перерву тощо).
20. Завжди доводити свою думку до кінця, вміти завершувати розповідь.
21. Спілкуватися в колективі.
22. Не боятися висловлювати ідеї, власне бачення.

Власні досягнення

23. Жити за щоденним режимом.
24. Не цуратися праці руками.

25. Чітко розуміти, що кожен вчинок завжди має свої наслідки.
26. Вміти відповідати за погані вчинки.
27. Вчитися сміливо казати правду.
28. Знати, що таке практичність.
29. Вміти планувати власний день.
30. Знати про корисні та шкідливі звички.
31. Ознайомитися з грішми, самостійно робити перші покупки, навчитися відповідально поводитися з грошима.
32. Проявляти любов, піклування до тварин.
33. Обрати для себе хобі.

Спілкування з дорослими, сім'єю

34. Проявляти повагу до дорослих.
35. Першою вітатися з дорослою людиною.
36. Знати про свої домашні обов'язки.
37. Знати про родинні свята (дні народження родичів, важливі сімейні дати).
38. Не соромитися просити про допомогу.
39. Бути обізнаним у правилах спілкування з незнайомими людьми (йдеться не лише про ввічливість, але й власну безпеку – знати про педофілів, грабіжників тощо).
40. Вміти озвучити, які емоції переживає зараз.
41. Уміти чітко розповідати батькам, як пройшов день.
42. Розуміти реакцію людей по жестах, міміці.
43. Виконувати доручення батьків.
44. Розуміти, що погані вчинки завдають болю іншим людям.
45. Розуміти, що біль може бути фізичним та душевним.
46. Контролювати свою поведінку в громадських місцях.
47. Допомогати людям похилого віку.
48. Завжди повідомляти батькам про свої плани.
49. Розуміти, яка інформація є сімейною і не потребує розголошення серед друзів.
50. Уміти поважати чужу працю.

За інформацією сайту [mamabook](http://mamabook.com).

Як побороти булінг?

Згідно з дослідженнями, 24% українських дітей хоча б раз стикались із цькуванням у школі. З них менше половини розповідало про цей досвід батькам, рідним та друзям. Дуже часто булінг призводить до непоправних наслідків, а тому останнім часом у світі активно говорять про те, як зупинити шкільне насилля.

[Центр права людини](#) ZMINA на основі матеріалів ЮНІСЕФ підготував інструкцію для дітей та дорослих, аби правильно та своєчасно реагувати на прояви цькування.

ЩО ТАКЕ БУЛІНГ ТА ЯКІ ЙОГО ПРИЧИНИ

Булінг – це агресивна і вкрай неприємна поведінка однієї дитини або групи дітей по відношенню до іншої дитини, що супроводжується постійним фізичним і психологічним впливом.

Кривдники можуть знайти безліч причин щоб цькувати дитину: зовнішність, що не вписується у загальноприйняті рамки, поведінка, думки, які не збігаються з думкою більшості, тощо.

Яскравими прикладами булінгу є словесні образи, навмисне неприйняття дитини до колективу, шантаж та навіть побиття.”Успіхи у навчанні, матеріальні можливості та навіть особливості характеру можуть стати основою для булінгу. Крім того, жертвою булінгу може стати також той, кому складно спілкуватися з однолітками, хто поводить себе відлюдкувато чи, навпаки, провокативно”, – зауважують психологи.

Частіше за все люди, що цькують, вважають, що це смішно і в цьому немає великої проблеми чи трагедії, а також, що дорослі не будуть звертати на це увагу.

ЯК ВІДРІЗНИТИ БУЛІНГ ТА СВАРКУ МІЖ ДІТЬМИ

Булінг супроводжується реальним фізичним чи психологічним насиллям: жертву висміюють, залякують, дражнять, шантажують, б'ють, псують речі, розповсюджують плітки, бойкотують, оприлюднюють особисту інформацію та фото в соціальних мережах.

В ситуації булінгу завжди беруть участь три сторони: той, хто переслідує, той, кого переслідують та ті, хто спостерігають.

Якщо булінг відбувся, він може повторюватися багато разів.

ЯК ЗРОЗУМІТИ, ЩО ВАШУ ДИТИНУ ПІДДАЮТЬ ЦЬКУВАННЮ

Перше, що треба зрозуміти – діти неохоче розповідають про цькування у школі, а тому не слід думати, що у перший же раз, коли ви спитаєте її про це, вона відповість вам чесно. Тому головна порада для батьків – бути більш уважними до проявів булінгу.

Якщо ваша дитина стала замкненою, вигадує приводи, щоб не йти до школи, перестала вчитись, то поговоріть з нею. Причина такої поведінки може бути не у банальних ліноцях. Також до видимих наслідків булінгу відносять розлади сну, втрату апетиту, тривожність, низьку самооцінку. Якщо дитину шантажують у школі, вона може почати просити додаткові гроші на кишенькові витрати, щоб відкупитись від агресора. Якщо цькуванню піддають вашу дитину, то обережно почніть з нею розмову. Дайте зрозуміти, що вам можна довіряти, що ви не будете звинувачувати її у тому, що вона стала жертвою булінгу.

Розкажіть дитині, що немає нічого поганого у тому, щоб повідомити про агресивну поведінку щодо когось учителю або принаймні друзям. Поясніть різницю між “пліткуванням” та “підкуванням” про своє життя чи життя друга/подруги. Також не слід у розмові з дитиною використовувати такі сексистські кліше, як “хлопчик має бути сильним та вміти постояти за себе”, “дівчинка не повинна сама захищатись” та інші. Це тільки погіршить ситуацію.

ЩО РОБИТИ, ЯКЩО ТИ СТАВ ЖЕРТВОЮ БУЛІНГУ

Перше і найголовніше правило – не тримати це у секреті. Розкажи друзям, знайомим чи рідним про те, що тебе ображають у школі, цього не слід соромитись.

Інколи допомогти з вирішенням складної ситуації у школі може абсолютно не пов’язана з цим людина: тренер у секції, куди ти ходиш після школи, або вчитель, до якого ти ходиш на додаткові заняття. Також не слід звинувачувати себе у тому, що тебе цькують. Ми говорили раніше, що кривдникам легко знайти жертву булінгу, адже для цього слід просто якось відрізнитись від оточуючих.

Якщо цькування у школі перетворились зі словесних на фізичні – йди до директора школи або завуча та докладно розкажи їм про це. Також повідом про ситуацію батьків.

Якщо у школі є психолог, то можна сміливо звернутись до нього, щоб відновити відчуття впевненості у своїх силах та зрозуміти, як діяти далі.

ЩО РОБИТИ, ЯКЩО ВИ СТАЛИ СВІДКОМ ЦЬКУВАННЯ

Якщо цькують твого друга чи подругу, то одразу звернись до дорослих: вчителя, старших товаришів, родичів, батьків тощо.

Якщо твій друг чи подруга поділилися з тобою, що вони потрапили у ситуацію булінгу, обов'язково говори з ними про це — вони потребують твоєї підтримки.

У жодному разі не слід приєднуватись до групи, що цькує, та висміювати проблеми свого друга чи подруги.

Якщо ви дорослий, який потерпав від булінгу колись, то не проходите повз. Спробуйте захистити дитину, яку ображають. При цьому не слід ображати дітей, які цькують, адже деякі роблять це, тому що самі постраждали від насильства (вдома, у спортивній секції, в іншій школі тощо). У таких випадках вони можуть виміщати свій біль через знуцання і приниження слабших за себе.

Деякі діти булять, щоб ловити на собі захоплені погляди оточуючих, а відчуття переваги над іншими приносить їм задоволення. До того ж, нападаючи на когось вони захищаються від цькування. Іноді такі діти дуже імпульсивні і не можуть контролювати свій гнів. У таких випадках справа нерідко доходить і до фізичного насильства.

Спробуйте повідомити про булінг людей зі школи, де це відбувається, або батьків дитини.

ЩО РОБИТИ, ЯКЩО ІНШИХ ЦЬКУЄШ ТИ

Зрозумій, булінг – це твої дії, а не твоя особистість. Ти можеш ними керувати та змінювати на краще. Пам'ятай, що булінг завдає фізичного та емоційного болю іншому, а тому подумай, чи дійсно ти цього прагнеш? Деякі речі можуть здаватися смішними та невинними, проте вони можуть завдати шкоди іншій людині.

ЯК ДОПОМОГТИ ДИТИНІ, ЯКА ЦЬКУЄ ІНШИХ

Ми вже казали, що в ситуації булінгу завжди беруть участь три сторони, а тому, коли ви дізнались про цькування у школі, не слід забувати про тих, хто ображає. Психологи зауважують, що дитині, яка булить інших, увага та допомога потрібна не менше, ніж тій, яка страждає від булінгу.

Відверто поговоріть з нею про те, що відбувається, з'ясуйте як вона ставиться до своїх дій і як реагують інші діти. Ви можете почути, що “всі так роблять”, або “він заслуговує на це”. Уважно вислухайте і зосередтеся на пошуці фактів, а не на своїх припущеннях.

Не применшуйте серйозність ситуації такими кліше, як “хлопчики завжди будуть хлопчиками” або “глузування, бійки та інші форми агресивної поведінки — просто дитячі жарти і цілком природна частина дитинства”.

Ретельно поясніть, які дії ви вважаєте переслідуваннями інших. До них відносяться: цькування, образливі прізвиська, загрози фізичного насильства, залякування, висміювання, коментарі з сексуальним підтекстом, бойкот іншої дитини або підбурювання до ігнорування, плітки, публічні приниження, штовхання, плювки, псування особистих речей, принизливі висловлювання або жести. Спокійно поясніть дитині, що її поведінка може завдати шкоди не тільки жертві, а й усім оточуючим. І щодалі це заходитиме, тим гірше булінг впливатиме на всіх учасників.

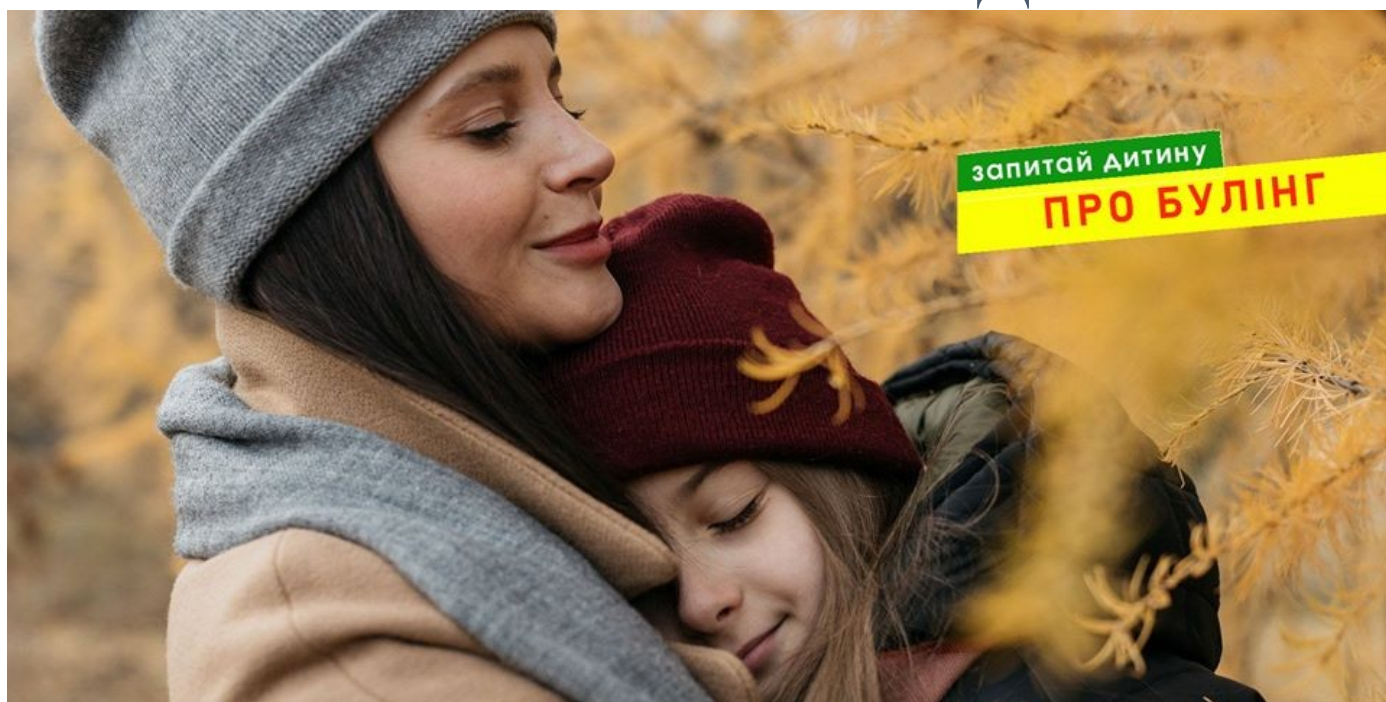
Дайте зрозуміти дитині, що агресивна поведінка є дуже серйозною проблемою, і ви не будете терпіти це в майбутньому. Чітко і наполегливо, але без гніву, попросіть дитину зупинити насильство. Скажіть дитині, що їй потрібна допомога, а тому ви тимчасово триматимете зв'язок з учителями, щоб упевнитись — дитина намагається змінити ситуацію.

Загрози і покарання не спрацюють. Можливо, на якийсь час це припинить булінг, та в перспективі це може тільки посилити агресію і невдоволення. Буде зайвим концентрувати увагу на відчуттях дитини, яку булять. Той, хто виявляє агресію, як правило відсторонюється від почуттів іншої людини.

Пам'ятайте, що агресивна поведінка та прояви насильства можуть вказувати на емоційні проблеми вашої дитини та розлади поведінки. Порадьтеся зі шкільним чи дитячим психологом.

роз'яснення та відповіді на найпоширеніші запитання, які хвилюють учасників освітнього процесу

WIKI ОСВІТНІЙ ОМБУДСМЕН

За даними дослідження, яке провів ЮНІСЕФ, майже кожна дитина вже зустрічалася або зіштовхнеться з булінгом в майбутньому. Для того, щоб обрати правильний спосіб дій допомоги дитині, треба добре знати, ким саме була ваша дитина у ситуації булінгу:

СВІДКОМ? ЖЕРТВОЮ? КРИВДНИКОМ?

Дуже важливо мати у родині довірливі стосунки, щоб відверто говорити з дитиною і мати можливість їй вчасно допомогти.

Звичайно, говорити на ці складні і болючі теми треба дуже обережно, розуміючи можливі наслідки.

Можливо, перша розмова буде невдалою. В такому випадку зберігайте спокій, запасіться терпінням і спробуйте ще! Якщо дитина не дуже активно відповідає, чи каже «не знаю», можна запропонувати подумати разом, пошукати інформацію і все ж таки повернутися до розмови через декілька днів. Не бійтеся говорити на цю тему, особливо якщо у вас є підстави підозрювати, що з дитиною не все гаразд.

Якщо ваша дитина жертва...

Якщо вашу дитину цькують у школі, це може бути дуже болючим досвідом як для неї, так і для вашої родини. Ось кілька речей, які ви можете зробити, щоб підтримати свою дитину, якщо її булять:

- Ніколи не пропонуйте дитині “не звертати уваги”, ігнорувати знущання.
- Не звинувачуйте свою дитину в тому, що її цькують. Не припускайте, що ваша дитина зробила щось, щоб спровокувати булінг.
- Дозвольте дитині розповісти про свій досвід булінгу.
- Співпереживайте своїй дитині. Скажіть йому або їй, що булінг – це неправильно, що ситуація, яка склалася – не його вина, і що ви раді, що він чи вона мала сміливість сказати вам про те, що відбувається.
- Навіть якщо ви не вважаєте, що ваша дитина поведилася в ситуації булінгу правильно, не критикуйте його чи її. Дітям часто буває дуже важко визначити, як найкраще реагувати.
- Не заохочуйте фізичну помсту.
- Слідкуйте за своїми емоціями. Захисні інстинкти батьків збуджують сильні емоції. Хоча це важко, відступіть і обачно рушайте до наступних кроків.
- негайно зверніться до вчителя, шкільного психолога чи директора у вашій школі та поділіться своїми занепокоєннями щодо знущань, які зазнала ваша дитина.
- Тісно співпрацюйте з педагогами та практичним психологом, щоб допомогти вирішити проблему.
- Заохочуйте дитину розвивати інтереси та захоплення, які допоможуть створити стійкість у складних ситуаціях, таких, як булінг.
- Заохочуйте дитину налагодити контакт з доброзичливими учнями в її класі, або допоможіть дитині познайомитися з новими друзями поза школою.
- Навчіть стратегії безпеки дитини, наприклад, як шукати допомоги у дорослої людини.
- Переконайтесь, що у вашої дитини безпечно та любляче домашнє середовище.
- Якщо вам або вашій дитині потрібна додаткова допомога, зверніться за нею до шкільного психолога або психолога за межами школи.

Якщо ваша дитина кривдник...

Якщо ваша дитина знущається над іншими дітьми в школі, це потрібно припинити. Ось деякі речі, які ви можете зробити вдома, щоб вирішити проблему з дитиною:

- Дайте зрозуміти дитині, що ви серйозно ставитеся до знущань і що це ненормально.
- Складіть правила для своєї дитини щодо її поведінки. Хваліть дитину за дотримання правил і використовуйте нефізичні та логічні наслідки, коли правила порушені.
- Проводьте більше часу з дитиною і пильно слідкуйте за його або її діяльністю. Дізнайтеся, хто друзі вашої дитини, як і де вони проводять вільний час.
- Розширюйте таланти своєї дитини, заохочуючи його чи її до участі у позитивних заходах (таких як гуртки за інтересами дитини, уроки музики чи спортивні змагання).

- Поділіться своїми проблемами з учителем, шкільним психологом або директором школи, у якій навчається ваша дитина. Працюйте разом, щоб надіслати дитині чітке повідомлення про те, що його чи її знущання повинні припинитися.
- Якщо вам та вашій дитині потрібно більше допомоги, поговоріть із шкільним психологом або психологом за межами школи. Не бійтеся звертатися по допомогу!

Якщо ваша дитина свідок...

Багато дітей є свідками випадків булінгу у школі. Важливим є те, що активна позиція людина, яка бачить знущання, може зупинити булінг. Разом з тим діти, занепокоєні власною безпекою, часто залишаються осторонь. Правильними діями в такому випадку є підтримка жертви, засудження кривдника, звернення до дорослого. Якщо ваша дитина розповідає вам про булінг, який вона спостерігає в школі, ви можете зробити наступне:

- Закликайте свою дитину до усного втручання, якщо це безпечно, говорячи наприклад: «Охолонь! Це нічого не вирішить. «
- Вчіть дитину не сміятися і не спостерігати тихенько за знущаннями. Це лише заохочує кривдника, який хоче бути в центрі уваги. Не надавати йому цю увагу – правильне рішення.
- Заохочуйте дитину надавати підтримку постраждалому – особисто чи в публічній ситуації, наголошуючи, що ситуація знущання не нормальна і не правильна.
- Закликайте дитину розповісти про булінг дорослому, якому вона довіряє. Розмова з дорослим не є виказуванням чи доносом – це акт мужності та безпеки. Запропонуйте піти до дорослого з другом, якщо так буде простіше.
- Допоможіть дитині підтримувати інших, які схильні до насильства. Навчіть дитину включати цих дітей у спільну діяльність.
- Підтримуйте і хваліть вашу дитину, якщо вона намагалася діяти, щоб припинити булінг, навіть якщо ці зусилля не мали успіху.
- Попрацюйте зі своєю дитиною, щоб тренувати конкретні способи, яким він чи вона може допомогти припинити знущання. Наприклад, рольова гра з нею про те, що вона може сказати чи зробити, щоб допомогти тому, хто зазнає знущання.

При підготовці використані матеріали сайту <http://www.violencepreventionworks.org/>

- **Як розпізнати булінг? Поради батькам!**

Що таке булінг? Булінг - дії або бездіяльність учасників освітнього процесу, які полягають у психологічному, фізичному, економічному, сексуальному насильстві, що вчиняються стосовно неповнолітньої особи внаслідок чого могла бути чи була заподіяна шкода психічному або фізичному здоров'ю потерпілого (стаття 1 Закону "Про освіту").

Види булінгу:

фізичний (штурхани, бійки тощо)

економічний (крадіжки, пошкодження речей тощо)

психологічний (ігнорування, образи, ізоляція, шантаж, маніпуляція);
сексуальний (образи сексуального характеру, погрози та відповідні жарти)
кібербулінг (приниження з використанням гаджетів та інтернету)

Причин, чому діти стають булерами (кривдниками) багато, про це ми докладно розповімо під час нашого тижневого флешмобу. Ніхто не народжується агресором, це набута поведінка.

КЛЮЧОВА ОЗНАКА БУЛІНГУ - ПОСТІЙНІСТЬ ЗНУЩАНЬ

Тобто одноразове негативне глузування, одноразова бійка тощо, не є булінгом. Але якщо знущання має систематичний характер, то це вже можна кваліфікувати як булінг.

Залежно від ситуації, існує дві або три сторони-учасниці булінгу: кривдник (булер), потерпілий (жертва) та спостерігачі (не обов'язкова сторона).

Булінг може мати наступні наслідки: психічна та та/або фізична шкода, приниження, страх, тривога, підпорядкування потерпілого інтересам кривдника, та/або спричинення соціальної ізоляції потерпілого.

Кожна дитина має право на безпеку і на відчуття себе у безпеці. Особливо цього потребують діти, які постраждали або страждають від булінгу, а також діти, які стали його свідками. Як не дивно це може видатися, але потребують допомоги і самі булери (кривдники).

ОЗНАКИ БУЛІНГУ

Постраждали діти відчувають пригнічення, можуть мати низьку самооцінку, проблеми зі здоров'ям, погані оцінки, суїцидальні думки, які можуть мати довготривалий ефект. Свідки булінгу можуть відчувати страх, неспроможність діяти, почуття провини за бездіяльність, або навіть спокусу долучитися до булінгу.

Булери (ті, хто переслідує інших дітей) також потребують підтримки. Не всі кривдники мають очевидні проблеми з поведінкою. Деякі з них дуже добре соціалізовані, чудово спілкуються з вчителями та іншими дорослими, тому інколи важко повірити, що саме вони цькують інших дітей.

Як визначити булінг?

Існує чимало способів діагностувати булінг, які може застосувати вчитель, соціальний педагог чи шкільний психолог. Про ці методи ми розповімо в окремій статті.

А що робити батькам, які, зазвичай, не настільки залучені у шкільне життя, щоб спостерігати якісь проблеми безпосередньо. Тому батькам дуже важливо вчасно не пропустити тривожні сигнали, які можуть свідчити про те, що ваша дитина піддається булінгу. І це може зробити вдома будь-хто з батьків.

• Ознаки булінгу в постраждалих дітей та дітей-кривдників

Ознаки булінгу у постраждалої дитини

Якщо перелічені нижче ознаки повторюються регулярно, то дитина, ймовірно, є мішенню традиційного булінгу:

- Приходить додому з пошкодженими чи загубленими частинами одягу, книжок чи інших предметів, які їй належать
- Має неочікувані поранення, синці, подряпини
- Має мало друзів, або зовсім їх не має
- Здається, що боїться збиратися і йти до школи, і повертатися, сідати в автобус, брати участь в організованих формах активності однолітків (гуртки, спортивні секції тощо)
- Обирає довгий нелогічний шлях, коли повертається зі школи додому
- Втрачає інтерес до домашніх завдань, або починає їх робити набагато гірше, ніж зазвичай
- Виглядає пригніченою, сумною, заплаканою, немає настрою, коли приходить додому
- Часто жаліється на головний біль, болі в шлунку, інші фізичні негаразди
- Тривожно спить, і їй часто сняться погані сни
- Втрачає апетит
- Проявляє тривогу і низьку самооцінку.

Сайт stopbullying.com.ua, розроблений за підтримки ЮНІСЕФ, зазначає наступні ознаки, які мають постійний та регулярний прояв:

- регулярно поламані іграшки які вона бере до школи. Можливо її примушують приносити іграшки до школи;
- періодично брудний та регулярно наповнений сміттям рюкзак або шкільна сумка
- образи в соціальних мережах, хоча виявити їх важко
- розірвані зошити та підручники
- жувальна гумка у волоссі
- одяг зіпсований фарбою або іншою рідиною
- поламані особисті речі: окуляри, пенал тощо
- відео зі знущанням над жертвою

- шкільний одяг або форма періодично у крейді
- фізичні знущання.

ОЗНАКИ, КОЛИ ДИТИНА Є КРИВДНИКОМ У БУЛІНГУ

Певні ознаки

Які ж ознаки можуть свідчити, про те, що дитина виступає агресором? Що має змусити насторожитися?

- Дитина любить самостверджуватися і керувати, маніпулює іншими дітьми в грі.
- Дитина ділить світ на чорне і біле: одні люди у нього дуже милі, а інші злі і тому заслуговують поганого ставлення.
- Дитина надто перебірлива в тому, з ким він згоден спілкуватися.
- Дитина легко зривається на негативні судження або дії щодо інших людей, в тому числі й через дрібниці.
- Нестабільні відносини з друзями. Наприклад, дівчатка часто дружать парами і не можуть порозумітися, якщо їх виявляється троє.
- Вам здається, що дитині подобається обзиватися, ображати, висміювати або бити інших дітей.
- Ви підозрюєте, що дитина не за віком агресивна, зухвала, примхлива і вперта.

Перераховані ознаки не є беззаперечним доказом наявності булінгу, але є тривожними симптомами, які мають привертати увагу батьків. У будь-якому випадку не треба мовчати і сподіватися, що воно саме якось вирішиться. Батьки мають займати активну позицію і, якщо бачать тривожні ознаки, звертатися до педагогів, психологів, можливо – до правоохоронних органів.

- Як діяти батькам у випадку булінгу? Поради психологів
Ви підозрюєте або впевнені, що вашу дитину булять? Логічно виникає запитання: що ж робити?

Пропонуємо вам добірку порад психолога.

Спілкуйтесь з вашою дитиною та підтримуйте її.

ВЕДІТЬ ЩОДЕННИК ПОДІЙ

Фіксуйте в ньому кожен епізод булінгу, про який ви дізнаєтеся: що саме сталося, хто був присутній, хто брав безпосередню участь, хто був свідком, що казали і як діяли ті, хто був поруч.

Переконайтеся, що ви записуєте все, що переживає ваша дитина, а також дати та час інцидентів. Також записуйте, з ким ви говорили про знущання та як вони планують вирішити проблему. Записуйте факти ваших дій, зустрічей, їх короткий зміст. Такий щоденник допоможе вам утримувати лінію подій і може принести користь на подальших етапах боротьби за права вашої дитини. Адже булінг – це постійне цькування і щоденник покаже, наскільки воно є систематичним.

ВЗАЄМОДІЙТЕ ЗІ ШКОЛОЮ

Керівництво закладу освіти має забезпечувати безпечне, вільне від насильства та булінгу освітнє середовище. Також у освітньому закладі мають проводитися заходи для профілактики та подолання булінгу, надаватися соціальні та психолого-педагогічні послуги здобувачам освіти, які постраждали від булінгу, стали його свідками або вчинили булінг.

Тому про проблему цькування та булінгу ви можете говорити з класним керівником дитини, іншими вчителями, соціальним педагогом, шкільним психологом, завучем з виховної роботи і директором.

Часто постраждалі діти зневірюються, втрачають надію, що ситуація покращиться. Але коли їхні батьки проявляють силу, впевненість і готовність захистити, дитину це заспокоює. Найважливіше для дитини – ваша підтримка дитині, рішучість у протидії булінгу та зусилля щоб його зупинити. Ваша готовність продовжувати спілкування зі шкільними посадовими особами повідомляє дитині, що її побоювання справедливі, а її безпека важлива для вас і що дитина вартує вашого часу та зусиль.

СПІЛКУЙТЕСЯ ІЗ ВАШОЮ ДИТИНОЮ, РОЗПИТУЙТЕ ЇЇ

На жаль, діти з різних причин не завжди повідомляють про булінг, але існують певні ознаки, які можуть допомогти зрозуміти, що з дитиною не все гаразд.

Спілкуючись з дитиною, відкладіть власні почуття та емоції в сторону, сідайте і насправді слухайте те, що говорить ваша дитина. В жодному разі не дорікайте дитині: їй дуже важливо мати поруч близьку людину, яка її підтримує і вміє вислухати. Перепитуйте, щоб впевнитися, що ви правильно зрозуміли, і показати дитині, що ви її чуєте.

Запевніть дитину, що булінг, жертвою якого вона стала – це не її провина. Стати жертвою булінгу – не слабкість, а бути кривдником – не сила. Навіть якщо дитина не відчуває впевненості, заохочуйте її поводитися впевнено.

Поясніть дитині, що в деяких випадках інші говорять гидкі речі, бо хочуть засмутити когось. Тому, якщо ваша дитина певний час не буде звертати уваги та показувати, що їй це не зачіпає, кривдник може зупинитися. Програйте різні сценарії, різні ситуації за ролями і потренуйте відповіді вашої дитини.

Поговоріть про те, що наші голоси, тіла та обличчя надсилають іншим інформацію так само, як і наші слова.

Не дозволяйте булінгу панувати у житті вашої дитини. Допоможіть дитині розвинути нові навички в іншій сфері.

Наприклад, заохотьте її приєднатися до гуртків чи спортивних секцій, театральних чи художніх студій тощо. Це формує впевненість, допомагає тримати проблему в перспективі та подружитися з новими людьми. Не тисніть на дитину в менш важливих сферах. Наприклад, не карайте за неохайну кімнату чи погані оцінки.

РАЗОМ З ДИТИНОЮ ДОЛАЙТЕ НАСЛІДКИ БУЛІНГУ.

Навчіть дитину протистояти знуцанню. Обговоріть, як дитина може захиститися, якщо це повториться. Нехай дитина розвиває навички впевненості та налагодження більш здорових дружніх стосунків. Будь-який друг, який знущається над вашою дитиною, є або токсичним другом, або фальшивим другом. Найкраще, якщо ваша дитина знайде нових людей для спілкування.

Також зверніться до школи, щоб повідомити про булінг. Попрацюйте з вчителями та адміністрацією, щоб розробити план безпеки для вашої дитини та попередити нові знуцання. І нарешті, якщо у вашої дитини проявляються ознаки виснаження після булінгу: депресія, зниження оцінок чи думки про самогубство, обов'язково зверніться з дитиною до психолога, сімейного лікаря.

ВПЛИВАЙТЕ НА ДІЇ ШКОЛИ ЗАДЛЯ ПРОТИДІЇ БУЛІНГУ

Міністерство освіти і науки України розробило рекомендації для закладів освіти протидії булінгу <http://bit.ly/2pW04bd>. Згідно з ними, школа має розробляти план заходів, які запобігатимуть і будуть протидіяти булінгу.

Педагоги, психологи та адміністрація школи спільними зусиллями мають інформувати учасників освітнього процесу про форми, причини і наслідки булінгу, заходи запобігання та протидії булінгу, формувати нетерпиме ставлення до насильницької моделі поведінки у міжособистісних стосунках, надавати психолого-педагогічні послуги залученим у булінг.

Отже, ви можете поцікавитися у школі про подробиці плану заходів щодо попередження і протидії булінгу. Якщо у вас є можливості, запропонуйте допомогу в організації з дітьми заходів щодо попередження цькування, залучіть до цього фахівців.

Нік Вуйчич – відомий оратор, мотиваційний тренер і меценат, людина без рук і ніг за підтримки Міністерства освіти і науки долучився до боротьби з булінгом в Україні. Він провів багато тренінгів для вчителів та учнів, у яких розповів про власну боротьбу з булінгом. Запрошуємо переглянути це відео спільно з вашими дітьми та учнями <http://bit.ly/33uQ2LY>

Про безпечне освітнє середовище, його ознаки та принципи, батьки та педагоги мають змогу мають змогу прочитати у методичному посібнику “Кодекс безпечного освітнього середовища” <http://bit.ly/2L719UZ>

В ЖОДНОМУ РАЗІ НЕ НАМАГАЙТЕСЯ НАПРЯМУ АБО ТЕЛЕФОНОМ СПІЛКУВАТИСЯ З БАТЬКАМИ КРИВДНИКІВ ВАШОЇ ДИТИНИ

Зазвичай у батьків виникає таке бажання, але фахівці не радять так робити. Найчастіше таке спілкування несе негативні наслідки і для вас, і для дітей та дуже рідко розв’язує проблему.

Якщо ваша дитина стає жертвою кривдника, ви, природно, хочете зробити все можливе, щоб припинити знущання. Особливо, якщо ви особисто знаєте батьків булера, вам може здатися, що найкраще – вирішити питання безпосередньо з ними. У цій ситуації батьки постраждалого відчувають, що дзвонити батькам кривдника – найкращий спосіб дій. Розмова з батьками кривдника може принести вам полегшення та відчуття активних дій і зусиль для допомоги дитині. Але це, радше, допоможе вам зорієнтуватися в ситуації, ніж допоможе дитині. Іноді це може погіршити ситуацію.

Ви можете не отримати потрібного результату. Рідко батьки реагують так, як ви сподіваєтесь, і лишаються спокійними, якщо ви розкажете їм про погану поведінку їхньої дитини. Якщо ви маєте намір зателефонувати батькам хулігана, будьте впевнені, що ви готові до негативної реакції. Бо батькам потерпілої дитини важко втримати власні емоції, та не висловлювати негативне ставлення до батьків кривдника та її дитини. Зазвичай такі розмови завершуються сваркою.

Багато батьків припускають, що як тільки вони зателефонують батькам кривдника, то ситуація для їхньої дитини покращиться. Проте насправді, проблема ніколи не вирішується відразу. А отже, може з’явитися відчуття, що ви зовсім не наближаєтесь до розв’язання проблеми.

Це може зіпсувати ваші стосунки з батьками кривдника. Більшість батьків схильні захищати своїх дітей і часто дуже важко визнають, що їхні діти можуть бути менш, ніж ідеальними.

Це може посилити проблему (як для вас, так і для вашої дитини). Часто, після того, як батьки починають впливати на кривдника, він може посилити свої негативні дії на адресу вашої дитини. Крім того, батьки булера можуть самі почати поширювати чутки чи плітки щодо вас чи вашої дитини, щоб відвернути увагу від поганої поведінки своєї дитини. Більше того, деякі батьки можуть брати участь у булінгу, а іноді навіть у кібербулінгу.

Коли ви берете на себе керівництво і прямуєте до батьків булера, ви забираєте частину сили своєї дитини. Намагаючись виправити ситуацію таким чином, ви можете завадити дитині рости та вчитися. Важливо не посилювати відчуття дитини, що вона жертва. Натомість, краще озброїти дитину ідеями для усунення негативного впливу. Наприклад, зробити мозковий штурм про те, як вона може реагувати наступного разу, коли зіткнеться із ситуацією булінгу, та забезпечити її ідеями, як в майбутньому впоратися із ситуацією.

ЧИ ДІЙСНО ВЧИТЕЛІ ІГНОРУЮТЬ ВИПАДКИ БУЛІНГУ

Дослідники зазначають, що вчителі часто дізнаються про булінг останніми, оскільки дитина, наважившись розповісти про булінг, скаже спочатку друзям, потім батькам і тільки потім – вчителям.

Звичайно, вчитель може побачити проблеми самостійно, але не завжди робить це. Розглянемо кілька причин, чому так відбувається.

- Вчителі сьогодні перенавантажені. Тож, коли трапляються випадки булінгу, багато вчителів відчувають, що не мають ні часу, ні енергії для вирішення цієї складної проблеми. Хоча ця відповідь не є приводом ігнорувати знущання, вона посиляє учням неправильне повідомлення про те, що вчителеві іноді простіше заплющити очі на булінг, ніж вирішити цю проблему.
- Вчителі зосереджені зазвичай, на тому, що відбувається у шкільному кабінеті. Але досить часто булінг відбувається поза межами класу: в їдальні, коридорі, роздягальні, навіть онлайн. В результаті вчителі, які зосереджені на своєму предметі, не спілкуються з дітьми поза ним, тому просто не знають про булінг. Тільки ті педагоги, які докладають зусиль для налагодження стосунків з учнями, будуть знати, що відбувається поза межами класу.
- Досить часто вчителю бракує ресурсів для вирішення проблеми. Деякі вчителі, дійсно, хочуть вирішити проблему булінгу, але не мають адміністративної підтримки для цього. Наприклад, вони можуть відправити учнів до директора, але жодних результатів це не дасть. У багатьох школах ще немає надійних програм профілактики булінгу або є проблеми з їх впровадженням. Самостійно вчителеві важко ефективно вирішувати випадки жорстокого поведіння у школі. Це командна робота.
- У вчителя можуть бути неправильні переконання щодо булінгу. Деякі вчителі все ще розглядають знущання як певний обряд посвяти у доросле життя. Вони впевнені, що «діти є діти» або вірять, що досвід знущань допомагає загартувати характер. Найгірше,

що вони розглядають знущання як конфлікт, а не питання влади та контролю однієї людини чи групи людей над жертвою.

В результаті, ці вчителі ставляться до булінгу так, як до вирішення конфлікту. Але, на жаль, ці зусилля майже завжди провалюються. Кривдники не бажають йти на компроміси і часто залякують жертву під час будь-яких зусиль з посередництва. Як наслідок, коли вчитель упевнений, що в дітей окремих конфлікт, ситуація зазвичай погіршується.

АРГУМЕНТОВАНО СПІЛКУЙТЕСЯ ІЗ ВЧИТЕЛЯМИ, ШКІЛЬНИМ ПСИХОЛОГОМ, АДМІНІСТРАЦІЄЮ ШКОЛИ

Вас сприймуть серйозніше, якщо звернувшись до школи, ви зможете назвати конкретні дати та час, коли відбувався булінг. Вас з більшою ймовірністю слухатимуть, якщо ви розкажете, що обіцяли зробити інші і що не вдалося зробити.

Насамперед зверніться до вчителя вашої дитини, щоб з'ясувати, чи знає він про булінг, та як бачить ситуацію. Вислухайте точку зору вчителя і його думку, як вирішити ситуацію.

Порадьтеся з представниками психологічної служби. З'ясуйте, як вони планують впливати на ситуацію.

Якщо з першого разі вас не почули або не хочуть чути, не зупиняйтеся, продовжуйте говорити, поки хтось вас не вислухає. Якщо вас не почув вчитель, зверніться до завуча. Як ні – до директора. Продовжуйте “підніматися” владними ланками, поки хтось серйозно не сприйме ваші скарги. Це не тільки забезпечить подолання булінгу, але й допоможе вашій дитині.

Продовжуйте слідкувати за ситуацією, доки булінг на адресу вашої дитини не припиниться. Як тільки ви відчуєте, що ваші занепокоєння почули і що школа належним чином вирішує проблему булінгу, встановіть час для подальшого контролю за прогресом. Іншими словами, перевіряйте, чи школа насправді зробила те, що запланувала.

Також важливо регулярно спілкуватися зі своєю дитиною, щоб переконатися, що булінг насправді зменшується, і щоб вона відчувала себе безпечно у школі.

Якщо вашу дитину продовжують цькувати, заплануйте чергову зустріч з директором, щоб нагадати про проблему. Ні для кого не секрет, що у педагогів багато проблем, і якщо знущання над вашою дитиною не залишається на передньому плані, про нього можуть забути. Школі слід знати про кожен інцидент булінгу, щоб вона могла застосовувати відповідні дисциплінарні процедури.

ДОМОВЛЯЙТЕСЯ ПРО ЗУСТРІЧ ЗАВЧАСНО

Найбільше шансів вирішити проблему, якщо ви налаштовані на співробітництво під час обговорення ситуації. Намагайтеся зберігати самовладання і вислухати іншу точку зору. Уникайте крику, звинувачень та різноманітних погроз. Натомість дозвольте іншому висловитись.

ВІДПОВІДАЛЬНО ПОСТАВТЕСЯ ДО МОЖЛИВОСТІ ПЕРЕВЕСТИ ДИТИНУ В ІНШУ ШКОЛУ

Для того, щоб відповісти на це питання необхідно вивчати кожну ситуацію булінгу, його обставин тощо.

Але в ситуації, коли після тривалої і ретельної роботи цькування вашої дитини так і не зупинено – слід розглянути варіанти переведення до іншого класу чи школи, переведення на домашнє навчання.

Адже головна мета – забезпечити вашій дитині безпечні умови навчання та усунути травмуючі обставини. Зважте всі плюси і мінуси такого рішення та ухвалюйте його, керуючись цією метою. При цьому враховуйте думку вашої дитини.

Відповідальність за боулінг

Відповідальність дитини до 14 років

Так, згідно з Цивільним кодексом, дитина у віці до 14 років має часткову цивільну дієздатність та не несе відповідальності за заподіяну нею шкоду. Тобто за будь-який вчинок дитини, пов'язаний із заподіянням шкоди, відповідатимуть її батьки. Окрім відшкодування вказаної вище шкоди, батьки такої дитини можуть бути притягнуті до адміністративної відповідальності (накладення штрафу) за ст.184 Кодексу України про адміністративні правопорушення, тобто за невиконання батьками або особами, що їх замінюють, обов'язків щодо виховання дитини. Також батьками або адміністрацією школи може бути направлена заява до Управління ювенальної превенції Національної поліції (раніше Кримінальна поліція у справах неповнолітніх) для того, щоб поставити на облік дитину, яка вчинила насильство.

Відповідальність підлітка від 14 до 16 років

Чинний Кримінальний Кодекс України вказує вичерпний перелік статей, за які особа у віці від 14 років несе кримінальну відповідальність, наприклад, ст.121 “Умисне тяжке тілесне ушкодження”, ст.122 “Умисне середньої тяжкості тілесне ушкодження”. Тобто, дитина у віці від 14 років до 16 років може бути притягнутою до кримінальної відповідальності, якщо заподіє однокласнику чи будь-якій іншій особі ушкодження, що можуть кваліфікуватися як середньої тяжкості або тяжкі.

Відповідальність підлітка від 16 до 18 років

Учні старшої школи, яким виповнилось 16 років, мають повну деліктоздатність, тобто самі несуть відповідальність за вчинені ними правопорушення та злочини, про що зазначено і в статті 22 Кримінального кодексу України, і в статті 1734 Кодексу України про адміністративні правопорушення.

ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА БОУЛІНГ

Новий закон “Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо протидії булінгу (цькуванню запровадив адміністративну відповідальність за таке правопорушення.

Булінг, внаслідок якого могла бути чи була заподіяна шкода психічному або фізичному здоров’ю потерпілого, тягне за собою накладення штрафу від п’ятдесяти до ста неоподатковуваних мінімумів доходів громадян (у 2019 році 850 – 1700 гривень) або громадські роботи на строк від двадцяти до сорока годин.

У разі доведення булінгу кривдник муситиме сплатити штраф від 50 до 100 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян (у 2019 році це від 850 до 1700 грн) або громадські роботи протягом 20-40 годин.

Якщо ж булінг вчиняється групою осіб або повторно протягом року, то кривдник/-и сплачуватимуть від 100 до 200 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян (від 1700 до 3400 грн) або мають виконувати громадські роботи протягом 40-60 годин.

Якщо булінг вчиняє неповнолітня (до 18 років) або малолітня (до 14 років) особа, то за неї платитимуть штраф і виконуватимуть громадські роботи батьки або особи, які їх замінюють згідно чинного законодавства.

Крім того, якщо керівник навчального закладу не повідомить поліції про випадки цькування, муситиме заплатити штраф від 50 до 100 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян (від 850 до 1700 грн станом на 2019 рік) або ж має виконувати виправні роботи строком до одного місяця з відрахуванням до 20% заробітку.

У тих випадках, КОЛИ БУЛІНГ МАЄ ФІЗИЧНИЙ ХАРАКТЕР і завдає шкоди здоров’ю людини, окрім Адміністративного кодексу, до кривдника застосовується Кримінальний кодекс України, а саме статті 121, 122.

Кримінальний кодекс України: Стаття 121. Умисне тяжке тілесне ушкодження

1. Умисне тяжке тілесне ушкодження, тобто умисне тілесне ушкодження, небезпечне для життя в момент заподіяння, чи таке, що спричинило втрату будь-якого органу або його функцій, каліцтво статевих органів, психічну хворобу або інший розлад здоров’я, поєднаний зі стійкою втратою працездатності не менш як на одну третину, або переривання вагітності чи непоправне знівечення обличчя, – карається позбавленням волі на строк від п’яти до восьми років.
2. Умисне тяжке тілесне ушкодження, вчинене способом, що має характер особливого мучення, або вчинене групою осіб, а також з метою залякування потерпілого або інших осіб, чи з мотивів расової, національної або релігійної нетерпимості, або вчинене на замовлення, або таке, що спричинило смерть потерпілого, – карається позбавленням волі на строк від семи до десяти років.

Стаття 122. Умисне середньої тяжкості тілесне ушкодження 1. Умисне середньої тяжкості тілесне ушкодження, тобто умисне ушкодження, яке не є небезпечним для життя і не потягло за собою наслідків, передбачених у статті 121 цього Кодексу, але таке, що спричинило тривалий розлад здоров’я або значну стійку втрату працездатності менш як на одну третину, – карається виправними роботами на строк до двох років або обмеженням волі на строк до трьох років, або позбавленням волі на строк до трьох

років. 2. Ті самі дії, вчинені з метою залякування потерпілого або його родичів чи примусу до певних дій або з мотивів расової, національної чи релігійної нетерпимості, – караються позбавленням волі від трьох до п'яти років.

Для більш розширеної консультації можна зателефонувати до контакт-центру системи безоплатної правової допомоги Міністерства юстиції за номером 0 (800) 213 103, цілодобово та безкоштовно в межах України. В центрах та бюро надання безоплатної правової допомоги по всій Україні ви можете отримати юридичну консультацію та правовий захист.

Пам'ятайте про свої права! Знайте, що діти мають право безоплатно отримати послуги адвоката (складання заяв, представництво в суді).

Якщо дитині необхідна психологічна допомога – зверніться на Національну дитячу «гарячу лінію» для дітей та батьків з питань захисту прав дітей за номером 116-111 .

ЗАКОН УКРАЇНИ

Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо протидії булінгу (цькуванню)

(Відомості Верховної Ради (ВВР), 2019, № 5, ст.33)

Верховна Рада України постановляє:

I. Внести зміни до таких законодавчих актів України:

1. У [Кодексі України про адміністративні правопорушення](#) (Відомості Верховної Ради УРСР, 1984 р., № 51, ст. 1122):

1) частину другу статті 13 після цифр "173" доповнити цифрами "173";

2) доповнити статтею 173⁴ такого змісту:

"**Стаття 173⁴.** Булінг (цькування) учасника освітнього процесу

Булінг (цькування), тобто діяння учасників освітнього процесу, які полягають у психологічному, фізичному, економічному, сексуальному насильстві, у тому числі із застосуванням засобів електронних комунікацій, що вчиняються стосовно малолітньої чи неповнолітньої особи або такою особою стосовно інших учасників освітнього процесу, внаслідок чого могла бути чи була заподіяна шкода психічному або фізичному здоров'ю потерпілого, -

тягне за собою накладення штрафу від п'ятдесяти до ста неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або громадські роботи на строк від двадцяти до сорока годин.

Діяння, передбачене частиною першою цієї статті, вчинене групою осіб або повторно протягом року після накладення адміністративного стягнення, -

тягне за собою накладення штрафу від ста до двохсот неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або громадські роботи на строк від сорока до шістдесяти годин.

Діяння, передбачене частиною першою цієї статті, вчинене малолітніми або неповнолітніми особами віком від чотирнадцяти до шістнадцяти років, -

тягне за собою накладення штрафу на батьків або осіб, які їх замінюють, від п'ятдесяти до ста неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або громадські роботи на строк від двадцяти до сорока годин.

Діяння, передбачене частиною другою цієї статті, вчинене малолітньою або неповнолітньою особою віком від чотирнадцяти до шістнадцяти років, -

тягне за собою накладення штрафу на батьків або осіб, які їх замінюють, від ста до двохсот неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або громадські роботи на строк від сорока до шістдесяти годин.

Неповідомлення керівником закладу освіти уповноваженим підрозділам органів Національної поліції України про випадки булінгу (цькування) учасника освітнього процесу -

тягне за собою накладення штрафу від п'ятдесяти до ста неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або виправні роботи на строк до одного місяця з відрахуванням до двадцяти процентів заробітку";

3) абзац перший частини третьої статті 184 доповнити словами та цифрами "крім порушень, передбачених частинами третьою або четвертою статті 173⁴ цього Кодексу";

4) статтю 221 після цифр "173-173²" доповнити цифрами "173⁴";

5) абзац другий пункту 1 частини першої статті 255 після цифр "173-173²" доповнити цифрами "173⁴".

2. У Законі України "Про освіту" (Відомості Верховної Ради України, 2017 р., № 38-39, ст. 380):

1) частину першу статті 1 доповнити пунктом 3¹ такого змісту:

"3¹) булінг (цькування) - діяння (дії або бездіяльність) учасників освітнього процесу, які полягають у психологічному, фізичному, економічному, сексуальному насильстві, у тому числі із застосуванням засобів електронних комунікацій, що вчиняються стосовно малолітньої чи неповнолітньої особи та (або) такою особою стосовно інших учасників освітнього процесу, внаслідок чого могла бути чи була заподіяна шкода психічному або фізичному здоров'ю потерпілого.

Типовими ознаками булінгу (цькування) є:

систематичність (повторюваність) діяння;

наявність сторін - кривдник (булер), потерпілий (жертва булінгу), спостерігачі (за наявності);

дії або бездіяльність кривдника, наслідком яких є заподіяння психічної та/або фізичної шкоди, приниження, страх, тривога, підпорядкування потерпілого інтересам кривдника, та/або спричинення соціальної ізоляції потерпілого";

2) частину другу статті 25 після абзацу дев'ятого доповнити новим абзацом такого змісту:

"здійснює контроль за виконанням плану заходів, спрямованих на запобігання та протидію булінгу (цькуванню) в закладі освіти; розглядає скарги про відмову у реагуванні на випадки булінгу (цькування) за заявами здобувачів освіти, їхніх батьків, законних представників, інших осіб та приймає рішення за результатами розгляду таких скарг; сприяє створенню безпечного освітнього середовища в закладі освіти та вживає заходів для надання соціальних та психолого-педагогічних послуг здобувачам освіти, які вчинили булінг (цькування), стали його свідками або постраждали від булінгу".

У зв'язку з цим абзац десятий вважати абзацом одинадцятим;

3) частину третю статті 26 після абзацу дев'ятого доповнити п'ятьма новими абзацами такого змісту:

"забезпечує створення у закладі освіти безпечного освітнього середовища, вільного від насильства та булінгу (цькування), у тому числі:

з урахуванням пропозицій територіальних органів (підрозділів) Національної поліції України, центрального органу виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізує державну політику у сфері охорони здоров'я, головного органу у системі центральних органів виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізує державну правову політику, служб у справах дітей та центрів соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді розробляє, затверджує та оприлюднює план заходів, спрямованих на запобігання та протидію булінгу (цькуванню) в закладі освіти;

розглядає заяви про випадки булінгу (цькування) здобувачів освіти, їхніх батьків, законних представників, інших осіб та видає рішення про проведення розслідування; скликає засідання комісії з розгляду випадків булінгу (цькування) для прийняття рішення за результатами проведеного розслідування та вживає відповідних заходів реагування;

забезпечує виконання заходів для надання соціальних та психолого-педагогічних послуг здобувачам освіти, які вчинили булінг, стали його свідками або постраждали від булінгу (цькування);

повідомляє уповноваженим підрозділам органів Національної поліції України та службі у справах дітей про випадки булінгу (цькування) в закладі освіти".

У зв'язку з цим абзац десятий вважати абзацом п'ятнадцятим;

4) частину другу статті 30 після абзацу двадцятого доповнити чотирма новими абзацами такого змісту:

"правила поведінки здобувача освіти в закладі освіти;

план заходів, спрямованих на запобігання та протидію булінгу (цькуванню) в закладі освіти;

порядок подання та розгляду (з дотриманням конфіденційності) заяв про випадки булінгу (цькування) в закладі освіти;

порядок реагування на доведені випадки булінгу (цькування) в закладі освіти та відповідальність осіб, причетних до булінгу (цькування)".

У зв'язку з цим абзац двадцять перший вважати абзацом двадцять п'ятим;

5) у статті 53:

у частині першій:

абзац десятий після слів "форм насильства та експлуатації" доповнити словами "булінгу (цькування)";

після абзацу десятого доповнити новим абзацом такого змісту:

"отримання соціальних та психолого-педагогічних послуг як особа, яка постраждала від булінгу (цькування), стала його свідком або вчинила булінг (цькування)".

У зв'язку з цим абзаци одинадцятий - сімнадцятий вважати відповідно абзацами дванадцятим - вісімнадцятим;

частину третю доповнити абзацом шостим такого змісту:

"повідомляти керівництво закладу освіти про факти булінгу (цькування) стосовно здобувачів освіти, педагогічних, науково-педагогічних, наукових працівників, інших осіб, які залучаються до освітнього процесу, свідком яких вони були особисто або про які отримали достовірну інформацію від інших осіб";

6) у статті 54:

частину першу доповнити абзацом двадцятим такого змісту:

"захист під час освітнього процесу від будь-яких форм насильства та експлуатації, у тому числі булінгу (цькування), дискримінації за будь-якою ознакою, від пропаганди та агітації, що завдають шкоди здоров'ю";

частину другу доповнити абзацом чотирнадцятим такого змісту:

"повідомляти керівництво закладу освіти про факти булінгу (цькування) стосовно здобувачів освіти, педагогічних, науково-педагогічних, наукових працівників, інших осіб, які залучаються до освітнього процесу, свідком якого вони були особисто або інформацію про які отримали від інших осіб, вживати невідкладних заходів для припинення булінгу (цькування)";

7) у статті 55:

у частині другій:

абзац восьмий після слів "закладу освіти" доповнити словами "у тому числі щодо надання соціальних та психолого-педагогічних послуг особам, які постраждали від булінгу (цькування), стали його свідками або вчинили булінг (цькування), про";

доповнити абзацами дев'ятим і десятим такого змісту:

"подавати керівництву або засновнику закладу освіти заяву про випадки булінгу (цькування) стосовно дитини або будь-якого іншого учасника освітнього процесу;

вимагати повного та неупередженого розслідування випадків булінгу (цькування) стосовно дитини або будь-якого іншого учасника освітнього процесу;

частину третю доповнити абзацами одинадцятим і дванадцятим такого змісту:

"сприяти керівництву закладу освіти у проведенні розслідування щодо випадків булінгу (цькування);

виконувати рішення та рекомендації комісії з розгляду випадків булінгу (цькування) в закладі освіти";

8) частину першу статті 64 після абзацу восьмого доповнити двома новими абзацами такого змісту:

"з урахуванням пропозицій центрального органу виконавчої влади з питань формування і реалізації державної політики у сфері захисту прав і свобод людини та громадянина, центрального органу виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізує державну політику у сфері охорони здоров'я, головного органу у системі центральних органів виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізує державну правову політику, центрального органу виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізує державну політику з питань сім'ї та дітей, розробляє та затверджує план заходів, спрямованих на запобігання та протидію булінгу (цькуванню) в закладах освіти, порядок реагування на випадки булінгу (цькування), порядок застосування заходів виховного впливу;

узагальнює та оприлюднює інформацію про випадки булінгу (цькування) в закладах освіти".

У зв'язку з цим абзаци дев'ятий - двадцять шостий вважати відповідно абзацами одинадцятим - двадцять восьмим;

9) частину першу статті 65 після абзацу шостого доповнити новим абзацом такого змісту:

"сприяють розробленню плану заходів, спрямованих на запобігання та протидію булінгу (цькуванню) в закладах освіти".

У зв'язку з цим абзаци сьомий і восьмий вважати відповідно абзацами восьмим і дев'ятим;

10) у статті 66:

частину першу після абзацу сьомого доповнити новим абзацом такого змісту:

"сприяють розробленню плану заходів, спрямованих на запобігання та протидію булінгу (цькуванню) в закладах освіти".

У зв'язку з цим абзац восьмий вважати абзацом дев'ятим;

частину другу після абзацу одинадцятого доповнити новим абзацом такого змісту:

"сприяють розробці плану заходів, спрямованих на запобігання та протидію булінгу (цькуванню) в закладах освіти".

У зв'язку з цим абзац дванадцятий вважати абзацом тринадцятим;

11) пункт 2 частини другої статті 71 доповнити абзацом п'ятим такого змісту:

"випадків булінгу (цькування) в закладах освіти та заходів реагування на такі випадки, вжитих керівництвом закладу освіти або його засновником";

12) частину четверту статті 73 після абзацу третього доповнити двома новими абзацами такого змісту:

"здійснювати перевірку заяв про випадки булінгу (цькування) в закладі освіти, повноту та своєчасність заходів реагування на такі випадки з боку педагогічних, науково-педагогічних, наукових працівників, керівництва та засновника закладу освіти;

аналізувати заходи для надання соціальних та психолого-педагогічних послуг здобувачам освіти, які постраждали від булінгу (цькування), стали його свідками або вчинили булінг (цькування)".

У зв'язку з цим абзаци четвертий - восьмий вважати відповідно абзацами шостим - десятим;

13) частину другу статті 76 викласти в такій редакції:

"2. Соціально-педагогічний патронаж у системі освіти сприяє взаємодії закладів освіти, сім'ї і суспільства у вихованні здобувачів освіти, їх адаптації до умов соціального середовища, забезпечує профілактику та запобігання булінгу (цькуванню), надання консультативної допомоги батькам, психологічного супроводу здобувачів освіти, які постраждали від булінгу (цькування), стали його свідками або вчинили булінг (цькування). Соціально-педагогічний патронаж здійснюється соціальними педагогами".

II. Прикінцеві положення

1. Цей Закон набирає чинності з дня, наступного за днем його опублікування.

2. Кабінету Міністрів України протягом трьох місяців з дня набрання чинності цим Законом:

привести свої нормативно-правові акти у відповідність із цим Законом;

забезпечити приведення міністерствами, іншими центральними органами виконавчої влади їх нормативно-правових актів у відповідність із цим Законом.

Президент України

П.ПОРОШЕНКО

м. Київ

18 грудня 2018 року

№ 2657-VIII

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

НАКАЗ

28.12.2019 № 1646

Зареєстровано в Міністерстві
юстиції України
03 лютого 2020 р.
за № 111/34394

Деякі питання реагування на випадки булінгу (цькування) та застосування заходів виховного впливу в закладах освіти

Відповідно до [абзацу дев'ятого](#) частини першої статті 64 Закону України «Про освіту», згідно з [пунктом 8](#) Положення про Міністерство освіти і науки України, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 16 жовтня 2014 року № 630 (із змінами), з метою створення безпечного освітнього середовища в закладах освіти **НАКАЗУЮ**:

1. Затвердити такі, що додаються:

- 1) [Порядок реагування на випадки булінгу \(цькування\)](#);
- 2) [Порядок застосування заходів виховного впливу](#).

2. Директорату інклюзивної та позашкільної освіти (Хіврич В.В.) забезпечити подання цього наказу в установленому законодавством порядку на державну реєстрацію до Міністерства юстиції України.

3. Цей наказ набирає чинності з дня його офіційного опублікування.

4. Контроль за виконанням цього наказу покласти на заступника Міністра Мандзій Л.С.

Міністр

Г. Новосад

ПОГОДЖЕНО:

Уповноважений Президента України
з прав дитини

М. Кулеба

В.о. Виконавчого директора
Всеукраїнської асоціації органів місцевого
самоврядування «Асоціація міст України»

В.В. Сидоренко

Голова Національної поліції України

І. Клименко

Керівник Секретаріату
Уповноваженого Верховної Ради України

з прав людини

Л. Левшун

Міністр культури, молоді та спорту України

В. Бородянський

Міністр внутрішніх справ України

А. Аваков

Міністр охорони здоров'я України

З. Скалецька

Міністр соціальної політики України

Ю. Соколовська

ЗАТВЕРДЖЕНО
Наказ Міністерства
освіти і науки України
28 грудня 2019 року № 1646

Зареєстровано в Міністерстві
юстиції України
03 лютого 2020 р.
за № 111/34394

ПОРЯДОК

реагування на випадки булінгу (цькування)

I. Загальні положення

1. Цей Порядок визначає механізм реагування на випадки булінгу (цькування) в закладах освіти всіх типів і форм власності, крім тих, які забезпечують здобуття освіти дорослих, у тому числі післядипломної освіти.

2. Терміни, використані у цьому Порядку, вживаються у таких значеннях:

кривдник (булер) - учасник освітнього процесу, в тому числі малолітня чи неповнолітня особа, яка вчиняє булінг (цькування) щодо іншого учасника освітнього процесу;

потерпілий (жертва булінгу) - учасник освітнього процесу, в тому числі малолітня чи неповнолітня особа, щодо якої було вчинено булінг (цькування);

спостерігачі - свідки та (або) безпосередні очевидці випадку булінгу (цькування);

сторони булінгу (цькування) - безпосередні учасники випадку: кривдник (булер), потерпілий (жертва булінгу), спостерігачі (за наявності).

Інші терміни вживаються у значеннях, наведених у Законах України [«Про освіту»](#), [«Про соціальні послуги»](#), [«Про соціальну роботу з сім'ями, дітьми та молоддю»](#), [«Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків»](#), [«Про засади запобігання та протидії дискримінації в Україні»](#).

3. Проявами, які можуть бути підставами для підозри в наявності випадку булінгу (цькування) учасника освітнього процесу в закладі освіти, є:

замкнутість, тривожність, страх або, навпаки, демонстрація повної відсутності страху, ризикована, зухвала поведінка;

неврівноважена поведінка;

агресивність, напади люті, схильність до руйнації, нищення, насильства;

різка зміна звичної для дитини поведінки;

уповільнене мислення, знижена здатність до навчання;

відлюдкуватість, уникнення спілкування;

ізоляція, виключення з групи, небажання інших учасників освітнього процесу спілкуватися;

занижена самооцінка, наявність почуття провини;

поява швидкої втомлюваності, зниженої спроможності до концентрації уваги;

демонстрація страху перед появою інших учасників освітнього процесу;

схильність до пропуску навчальних занять;

відмова відвідувати заклад освіти з посиланням на погане самопочуття;

депресивні стани;

аутоагресія (самоушкодження);

суїцидальні прояви;

явні фізичні ушкодження та (або) ознаки поганого самопочуття (нудота, головний біль, кволість тощо);

намагання приховати травми та обставини їх отримання;

скарги дитини на біль та (або) погане самопочуття; пошкодження чи зникнення особистих речей; вимагання особистих речей, їжі, грошей; жести, висловлювання, прізвиська, жарти, погрози, поширення чуток сексуального (інтимного) характеру або інших відомостей, які особа бажає зберегти в таємниці;

наявність фото-, відео- та аудіоматеріалів фізичних або психологічних знущань, сексуального (інтимного) змісту;

наявні пошкодження або зникнення майна та (або) особистих речей.

4. До булінгу (цькування) в закладах освіти належать випадки, які відбуваються безпосередньо в приміщенні закладу освіти та на прилеглих територіях (включно з навчальними приміщеннями, приміщеннями для занять спортом, проведення заходів, коридорами, роздягальнями, вбиральнями, душовими кімнатами, їдальнею тощо) та (або) за межами закладу освіти під час заходів, передбачених освітньою програмою, планом роботи закладу освіти, та інших освітніх заходів, що організуються за згодою керівника закладу освіти, в тому числі дорогою до (із) закладу освіти.

Ознаками булінгу (цькування) є систематичне вчинення учасниками освітнього процесу діянь стосовно малолітньої чи неповнолітньої особи та (або) такою особою стосовно інших учасників освітнього процесу, в тому числі із застосуванням засобів електронних комунікацій, а саме:

умисне позбавлення їжі, одягу, коштів, документів, іншого майна або можливості користуватися ними, перешкоджання в отриманні освітніх послуг, примушування до праці та інші правопорушення економічного характеру;

словесні образи, погрози, у тому числі щодо третіх осіб, приниження, переслідування, залякування, інші діяння, спрямовані на обмеження волевиявлення особи;

будь-яка форма небажаної вербальної, невербальної чи фізичної поведінки сексуального характеру, зокрема принизливі погляди, жести, образливі рухи тіла, прізвиська, образи, жарти, погрози, поширення образливих чуток;

будь-яка форма небажаної фізичної поведінки, зокрема ляпаси, стусани, штовхання, щипання, шмагання, кусання, завдання ударів;

інші правопорушення насильницького характеру.

5. Суб'єктами реагування у разі настання випадку булінгу (цькування) в закладах освіти (далі - суб'єкти реагування) є:

служба освітнього омбудсмена;

служби у справах дітей;

центри соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді;

органи місцевого самоврядування;

керівники та інші працівники закладів освіти;

засновник (засновники) закладів освіти або уповноважений ним (ними) орган;

територіальні органи (підрозділи) Національної поліції України.

Суб'єкти реагування на випадки булінгу (цькування) в закладах освіти діють в межах повноважень, передбачених законодавством та цим Порядком.

6. Суб'єкти реагування здійснюють заходи, спрямовані на запобігання та протидію булінгу (цькуванню) в закладах освіти згідно з Планом заходів, спрямованих на запобігання та протидію булінгу (цькуванню) в закладах освіти, затвердженим центральним органом виконавчої влади у сфері освіти і науки.

7. Педагогічні (науково-педагогічні) та інші працівники закладу освіти у разі, якщо вони виявляють булінг (цькування), зобов'язані:

вжити невідкладних заходів для припинення небезпечного впливу;

за потреби надати домедичну допомогу та викликати бригаду екстреної (швидкої) медичної допомоги для надання екстреної медичної допомоги;

звернутись (за потреби) до територіальних органів (підрозділів) Національної поліції України;

повідомити керівника закладу освіти та принаймні одного з батьків або інших законних представників малолітньої чи неповнолітньої особи, яка стала стороною булінгу (цькування).

II. Подання заяв або повідомлень про випадки булінгу (цькування) в закладі освіти

1. Учасники освітнього процесу можуть повідомити про випадок булінгу (цькування), стороною якого вони стали або підозрюють про його вчинення стосовно малолітньої чи неповнолітньої особи та (або) такою особою стосовно інших учасників освітнього процесу або про який отримали достовірну інформацію, керівника закладу освіти або інших суб'єктів реагування на випадки булінгу (цькування) в закладах освіти.

У закладі освіти заяви або повідомлення про випадок булінгу (цькування) або підозру щодо його вчинення приймає керівник закладу.

Повідомлення можуть бути в усній та (або) письмовій формі, в тому числі із застосуванням засобів електронної комунікації.

2. Керівник закладу освіти у разі отримання заяви або повідомлення про випадок булінгу (цькування):

невідкладно у строк, що не перевищує однієї доби, повідомляє територіальний орган (підрозділ) Національної поліції України, принаймні одного з батьків або інших законних представників малолітньої чи неповнолітньої особи, яка стала стороною булінгу (цькування);

за потреби викликає бригаду екстреної (швидкої) медичної допомоги для надання екстреної медичної допомоги;

повідомляє службу у справах дітей з метою вирішення питання щодо соціального захисту малолітньої чи неповнолітньої особи, яка стала стороною булінгу (цькування), з'ясування причин, які призвели до випадку булінгу (цькування) та вжиття заходів для усунення таких причин;

повідомляє центр соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді з метою здійснення оцінки потреб сторін булінгу (цькування), визначення соціальних послуг та методів соціальної роботи, забезпечення психологічної підтримки та надання соціальних послуг;

скликає засідання комісії з розгляду випадку булінгу (цькування) (далі - комісія) не пізніше ніж упродовж трьох робочих днів з дня отримання заяви або повідомлення.

III. Склад комісії, права та обов'язки її членів

1. Склад комісії затверджує наказом керівник закладу освіти.

Комісія виконує свої обов'язки на постійній основі.

2. Склад комісії формується з урахуванням основних завдань комісії.

Комісія складається з голови, заступника голови, секретаря та не менше ніж п'яти її членів.

До складу комісії входять педагогічні (науково-педагогічні) працівники, у тому числі практичний психолог та соціальний педагог (за наявності) закладу освіти, представники служби у справах дітей та центру соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді.

До участі в засіданні комісії за згодою залучаються батьки або інші законні представники малолітніх або неповнолітніх сторін булінгу (цькування), а також можуть залучатися сторони булінгу (цькування), представники інших суб'єктів реагування на випадки булінгу (цькування) в закладах освіти.

3. Головою комісії є керівник закладу освіти.

Голова комісії організовує її роботу і відповідає за виконання покладених на комісію завдань, головує на її засіданнях та визначає перелік питань, що підлягають розгляду.

Голова комісії визначає функціональні обов'язки кожного члена комісії. У разі відсутності голови комісії його обов'язки виконує заступник голови комісії.

У разі відсутності голови комісії та заступника голови комісії обов'язки голови комісії виконує один із членів комісії, який обирається комісією за поданням її секретаря.

У разі відсутності секретаря комісії його обов'язки виконує один із членів комісії, який обирається за поданням голови комісії або заступника голови комісії.

4. Секретар комісії забезпечує підготовку проведення засідань комісії та матеріалів, що підлягають розгляду на засіданнях комісії, ведення протоколу засідань комісії.

5. Член комісії має право:

ознайомлюватися з матеріалами, що стосуються випадку булінгу (цькування), брати участь у їх перевірці;

подавати пропозиції, висловлювати власну думку з питань, що розглядаються;

брати участь у прийнятті рішення шляхом голосування;

висловлювати окрему думку усно або письмово;

вносити пропозиції до порядку денного засідання комісії.

6. Член комісії зобов'язаний:

особисто брати участь у роботі комісії;

не розголошувати стороннім особам відомості, що стали йому відомі у зв'язку з участю у роботі комісії, і не використовувати їх у своїх інтересах або інтересах третіх осіб;

виконувати в межах, передбачених законодавством та посадовими обов'язками, доручення голови комісії;

брати участь у голосуванні.

IV. Порядок роботи комісії

1. Метою діяльності комісії є припинення випадку булінгу (цькування) в закладі освіти; відновлення та нормалізація стосунків, створення сприятливих умов для подальшого здобуття освіти у групі (класі), де стався випадок булінгу (цькування); з'ясування причин, які призвели до випадку булінгу (цькування), та вжиття заходів для усунення таких причин; оцінка потреб сторін булінгу (цькування) в соціальних та психолого-педагогічних послугах та забезпечення таких послуг.

2. Діяльність комісії здійснюється на принципах:

законності;

верховенства права;
поваги та дотримання прав і свобод людини;
неупередженого ставлення до сторін булінгу (цькування);
відкритості та прозорості;
конфіденційності та захисту персональних даних;
невідкладного реагування;
комплексного підходу до розгляду випадку булінгу (цькування);
нетерпимості до булінгу (цькування) та визнання його суспільної небезпеки.

Комісія у своїй діяльності забезпечує дотримання вимог Законів України [«Про інформацію»](#), [«Про захист персональних даних»](#).

3. До завдань комісії належать:

збір інформації щодо обставин випадку булінгу (цькування), зокрема пояснень сторін булінгу (цькування), батьків або інших законних представників малолітніх або неповнолітніх сторін булінгу (цькування); висновків практичного психолога та соціального педагога (за наявності) закладу освіти; відомостей служби у справах дітей та центру соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді; експертних висновків (за наявності), якщо у результаті вчинення булінгу (цькування) була завдана шкода психічному або фізичному здоров'ю потерпілого; інформації, збереженої на технічних засобах чи засобах електронної комунікації (Інтернет, соціальні мережі, повідомлення тощо); іншої інформації, яка має значення для об'єктивного розгляду заяви;

розгляд та аналіз зібраних матеріалів щодо обставин випадку булінгу (цькування) та прийняття рішення про наявність/відсутність обставин, що обґрунтовують інформацію, зазначену у заяві.

У разі прийняття рішення комісією про наявність обставин, що обґрунтовують інформацію, зазначену у заяві, до завдань комісії також належать:

оцінка потреб сторін булінгу (цькування) в отриманні соціальних та психолого-педагогічних послуг та забезпечення таких послуг, в тому числі із залученням фахівців служби у справах дітей та центру соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді;

визначення причин булінгу (цькування) та необхідних заходів для усунення таких причин;

визначення заходів виховного впливу щодо сторін булінгу (цькування) у групі (класі), де стався випадок булінгу (цькування);

моніторинг ефективності соціальних та психолого-педагогічних послуг, заходів з усунення причин булінгу (цькування), заходів виховного впливу та корегування (за потреби) відповідних послуг та заходів;

надання рекомендацій для педагогічних (науково-педагогічних) працівників закладу освіти щодо доцільних методів здійснення освітнього процесу та інших заходів з малолітніми чи неповнолітніми сторонами булінгу (цькування), їхніми батьками або іншими законними представниками;

надання рекомендацій для батьків або інших законних представників малолітньої чи неповнолітньої особи, яка стала стороною булінгу (цькування).

4. Формою роботи комісії є засідання, які проводяться у разі потреби. Дату, час і місце проведення засідання комісії визначає її голова.

5. Засідання комісії є правоможним у разі участі в ньому не менш як двох третин її складу.

6. Секретар комісії не пізніше вісімнадцятої години дня, що передує дню засідання комісії, повідомляє членів комісії, а також заявника та інших заінтересованих осіб про порядок денний запланованого засідання, дату, час і місце його проведення, а також надає/надсилає членам комісії та зазначеним особам необхідні матеріали в електронному або паперовому вигляді.

7. Рішення з питань, що розглядаються на засіданні комісії, приймаються шляхом відкритого голосування більшістю голосів від затвердженого складу комісії. У разі рівного розподілу голосів голос голови комісії є вирішальним.

8. Під час проведення засідання комісії секретар комісії веде протокол засідання комісії за формою згідно з додатком до цього Порядку, що оформлюється наказом керівника закладу освіти.

9. Особи, залучені до участі в засіданні комісії, зобов'язані дотримуватись принципів діяльності комісії, зокрема не розголошувати стороннім особам відомості, що стали їм відомі у зв'язку з участю у роботі комісії, і не використовувати їх у своїх інтересах або інтересах третіх осіб.

Особи, залучені до участі в засіданні комісії, під час засідання комісії мають право:

ознайомлюватися з матеріалами, поданими на розгляд комісії;

ставити питання по суті розгляду;

подавати пропозиції, висловлювати власну думку з питань, що розглядаються.

10. Голова комісії доводить до відома учасників освітнього процесу рішення комісії згідно з протоколом засідання та здійснює контроль за їхнім виконанням.

11. Строк розгляду комісією заяви або повідомлення про випадок булінгу (цькування) в закладі освіти та виконання нею своїх завдань не має перевищувати десяти робочих днів із дня отримання заяви або повідомлення керівником закладу освіти.

V. Запобігання та протидія булінгу (цькуванню) в закладі освіти

1. Діяльність щодо запобігання та протидії булінгу (цькуванню) в закладі освіти має бути постійним системним процесом, спрямованим на:

визначення та реалізацію необхідних заходів, способів і методів запобігання виникненню булінгу (цькування) та (або) потенційних ризиків його виникнення;

виявлення булінгу (цькування) та (або) потенційних ризиків його виникнення;

визначення та реалізацію необхідних заходів, способів і методів вирішення ситуацій булінгу (цькування) та/або усунення потенційних ризиків його виникнення.

2. Діяльність щодо запобігання та протидії булінгу (цькуванню) в закладі освіти ґрунтується на принципах:

недискримінації за будь-якими ознаками;

ненасильницької поведінки в міжособистісних стосунках;

партнерства та підтримки між педагогічним (науково-педагогічним) колективом закладу освіти і батьками (законними представниками) малолітнього чи неповнолітнього здобувача освіти;

особистісно-орієнтованого підходу до кожної дитини;

розвитку соціального та емоційного інтелекту учасників освітнього процесу;

гендерної рівності;

участі учасників освітнього процесу в прийнятті рішень відповідно до положень законодавства та установчих документів закладу освіти.

3. Завданнями діяльності щодо запобігання та протидії булінгу (цькуванню) в закладі освіти є:

створення безпечного освітнього середовища в закладі освіти, що включає психологічну та фізичну безпеку учасників освітнього процесу;

визначення стану, причин і передумов поширення булінгу (цькування) в закладі освіти;

підвищення рівня поінформованості учасників освітнього процесу про булінг (цькування);

формування в учасників освітнього процесу нетерпимого ставлення до насильницьких моделей поведінки, усвідомлення булінгу (цькування) як порушення прав людини;

заохочення всіх учасників освітнього процесу до активного сприяння запобіганню булінгу (цькуванню).

4. Діяльність щодо запобігання та протидії булінгу (цькуванню) в закладі освіти відображається в плані заходів, спрямованих на запобігання та протидію булінгу (цькуванню) в закладі освіти (далі - План).

Розроблення, затвердження та оприлюднення Плану забезпечує керівник закладу освіти в межах наданих йому повноважень щодо створення безпечного освітнього середовища в закладі освіти, вільного від будь-яких форм насильства та дискримінації, в тому числі булінгу (цькування).

Планування відповідних заходів здійснюється за результатами моніторингу стану освітнього середовища в закладі освіти.

Заплановані заходи повинні:

спрямовуватись на задоволення потреб окремого закладу освіти у створенні безпечного освітнього середовища;

мати вимірювані показники ефективності;

залучати всіх учасників освітнього процесу.

План розробляється до початку навчального року. Протягом навчального року керівник закладу освіти забезпечує проведення моніторингу (за потреби, але не рідше одного разу на півріччя) ефективності виконання Плану та внесення (за потреби) до нього змін.

Заплановані заходи можуть відбуватись у будь-якій формі: зустрічі, бесіди, консультації, лекції, круглі столи, тренінги, тематичні заходи, конкурси, спільні перегляди та обговорення тематичних відеосюжетів, літературних творів, матеріалів ЗМІ, особистого досвіду, запрошення гостей, у формі рольових ігор та інших організаційних формах.

5. До заходів, спрямованих на запобігання та протидію булінгу (цькуванню) в закладі освіти, належать заходи щодо:

організації належних заходів безпеки відповідно до законодавства (пост охорони, відеоспостереженням за місцями загального користування тощо);

організації безпечного користування мережею Інтернет під час освітнього процесу;

контролю за використанням засобів електронних комунікацій малолітніми чи неповнолітніми здобувачами освіти під час освітнього процесу;

розвитку соціального та емоційного інтелекту учасників освітнього процесу, зокрема:

розуміння та сприйняття цінності прав та свобод людини, вміння відстоювати свої права та поважати права інших;

розуміння та сприйняття принципів рівності та недискримінації, поваги до гідності людини, толерантності, соціальної справедливості, доброчесності, вміння втілювати їх у власні моделі поведінки;

здатності попереджувати та розв'язувати конфлікти ненасильницьким шляхом;

відповідального ставлення до своїх громадянських прав і обов'язків, пов'язаних з участю в суспільному житті;

здатності визначати, формулювати та аргументовано відстоювати власну позицію, поважаючи відмінні від власних думки/позиції, якщо вони не порушують прав та гідності інших осіб;

здатності критично аналізувати інформацію, розглядати питання з різних позицій, приймати обґрунтовані рішення;

здатності до комунікації та вміння співпрацювати для розв'язання різних суспільних проблем, зокрема шляхом волонтерської діяльності тощо;

підвищення рівня обізнаності учасників освітнього процесу про булінг (цькування), його причини та наслідки, порядок реагування на випадки булінгу (цькування) тощо;

створення в закладі освіти культури, що ґрунтується на нетерпимості до будь-яких форм насильства та дискримінації, в тому числі булінгу (цькування).

**Генеральний директор
директорату інклюзивної
та позашкільної освіти**

В. Хіврич